

מילי לא מימסרן לשליח - בשליח עושה שליח

דוד כהן

- א. מקור הדין
- ב. מחלוקת הראשונים בעניין הלימוד
- ג. המשנה והברייתא בסוגיה שבמסכת גיטין
- ד. ביאור הגמרא ליחס בין המשנה והברייתא
- ה. המשך סוגיית הגמרא בגיטין: סתירת המשניות ומחלוקת אבאי ורבא ביישובה
- ו. מה החסרון ב'מילי' ומדוע 'לא מימסרן לשליח'
- ז. מה מגדיר שליחות כ'מילי'
- ח. שיטת המרדכי

א. מקור הדין

הגמרא בקידושין¹ לומדת שכשם שאדם יכול לעשות מעשים בעצמו - יכול האדם גם למנות שליח שיעשה מעשים במקומו², וכשם שיכול בעל המעשה לעשות שליח יכול גם השליח לעשות שליח.

הגמרא לומדת זאת מהכתוב בפרשת כי תצא: "כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו ... וכתב לה ספר כריתת ... ושלחה מביתו"³ - הפסוק מדבר על אדם שנותן גט לאשתו ומשלחה מביתו, אמנם הלשון המקובלת למעשה זה היא 'גירושין' ולא 'שילוחין', ואכן חז"ל לומדים משינוי לשון זה שהתורה באה ללמדנו שהבעל המגרש יכול לתת את הגט גם על ידי שליח⁴, בנוסף, מזה שכתוב "ושלחה"

1. דף מא ע"א
2. כמובן, לא לכל המעשים יועיל שליח, ולא כאן המקום לעסוק בסוגיה זו.
3. דברים כד א
4. רש"י ד"ה "ושלח"

(ולא "ושלח") לומדים חז"ל שגם האישה יכולה למנות שליח שיקבל גיטה במקומה.⁵

שני פסוקים לאחר מכן נוקטת שוב התורה לשון "ושלחה", לומדת מזה הגמרא שכמו המשלח הראשון - כך גם השליח - עושה שליח.

ב. מחלוקת הראשונים בעניין הלימוד

נחלקו הראשונים בלימוד "שליח עושה שליח":

בתוספות (ד"ה "ושלח") מסבירים ש"ושלח" (השני) בא ללמד שהשליח עושה שליח, ומ"ושלחה" נלמד שאם האישה שוטה או קטנה - אי אפשר לגרשה, שאי אפשר לגרש אלא את מי ש"משלחה ואינה חוזרת", מה שאין כן בקטנה ושוטה שמשלחן והן חוזרות. זאת אומרת, שהלימוד מ"ושלחה" (השני) אינו נוגע כלל ועיקר לעניין שליח עושה שליח אלא לדין בהלכות גירושין. הרשב"א⁶ לעומתם, סובר ששני הלימודים ("ושלח" ו"ושלחה") מיועדים לשליח עושה שליח, "ושלח" ללמד ששלוחו של בעל עושה שליח, "ושלחה" - ללמד ששלוחה של האישה עושה שליח.⁷

ג. המשנה והברייתא בסוגיה שבמסכת גיטין

בגמרא⁸ סוגיה נוספת העוסקת בשליח הממנה שליח:

המשנה עוסקת בשליח שצריך לתת גט לאישה והשליח חלה ואינו יכול לתת גט, הדין הוא - "הרי זה משלחו ביד אחר", ומפרש רב כהנא - המשנה מדברת דווקא במקרה בו השליח חלה, דהיינו שנאנס ולא יכול לעשות את השליחות בעצמו, אבל אם יכול לעשות את השליחות בעצמו, אינו רשאי להעביר השליחות לאחר. בברייתא המובאת שם מבואר חילוק נוסף - אם אמר המשלח "הולך גט זה לאשתי", יכול השליח להעביר שליחותו לאחר⁹, אמנם אם אמר המשלח "את הולך

5. הראשונים דנים בשאלה מדוע צריך לחדש דין שליח גם באישה, ולא סגי בלימוד הכללי.

6. וכן ברמב"ן ובריטב"א.

7. יש לציין את שיטת רבינו חננאל, שלומד גם שליח של הבעל, גם שליח של האשה וכן שליח עושה שליח מ"ושלחה" שבפסוק ג - מ"שלח" למדנו שהבעל עושה שליח, מ"שלחה" - שהאישה עושה שליח, מהאות ו"ו" (ו"ושלחה") - שהשליח עושה שליח. הראשונים הני"ל מבארים את שיטת הר"ח כל אחד כשיטתו הוא. התוספות מבארים כפשוטו, הרשב"א מוסיף בהסבר הר"ח - "שדי י' אישליח ואישלחה", ואם כן גם לר"ח (לשיטת הרשב"א) התחדש דין שליח עושה שליח בשליח האישה.

8. גיטין דף כט ע"א

9. "דהולך לא משמע אלא טרח שיבוא גט זה לידה" - רש"י ד"ה "הרי זה משלחו".

גט זה לאשתי" אינו רשאי להעביר שליחותו לאחר. בברייתא מובאת גם שיטת רבן שמעון בן גמליאל שלא מודה לחילוק זה, ולדעתו "בין כך ובין כך אין השליח עושה שליח".

אם כן, במשנה מבואר שהיכולת להעביר את השליחות תלויה ביכולתו של השליח לבצע אותה בעצמו (דהיינו רק במקרה שאין ביכולתו של השליח לבצע את השליחות, יכול להעביר שליחותו לאחר), לעומת זאת, לפי הברייתא היכולת להעביר את השליחות תלויה בלשון הציווי בלבד.

ד. ביאור הגמרא ליחס בין המשנה והברייתא

בשלוש דרכים מבארת הגמרא את היחס בין חילוק המשנה לחילוק הברייתא:

1. באופן עקרוני אי אפשר להעביר שליחות אפילו אם אין התנגדות מפורשת מהמשלח, וכן במקרה שחלה השליח לא יוכל להעביר שליחותו לאחר, אמנם כאשר שני התנאים מצטרפים יחד להקל - דהיינו גם שאמר המשלח לשליח בלשון "הולך", וגם חלה השליח - יכול להעביר שליחותו לאחר. לפי זה, המשנה עוסקת דווקא במקרה שאמר לו "הולך" (ללא "את"), ואילו החילוק שבברייתא בין לשונות הציווי, הנו בעל משמעות להלכה רק כאשר חלה השליח.

2. באופן עקרוני אפשר להעביר השליחות לאחר, אמנם כאשר ציין המשלח מפורשות שרצונו שהשליחות תיעשה דווקא על ידי שליח זה, אי אפשר להעביר את השליחות. אלא שיש לסייג שגם כאשר הביע המשלח את רצונו בשליח הספציפי - במקרה שחלה השליח, ולא יכול לבצע את השליחות, יכול להעביר שליחותו, זאת מפני שאנו אומרים שמסתמא למקרה כזה לא התכוון המשלח. לפי הסבר זה המשנה עוסקת דווקא במקרה שאמר המשלח "את הולך", והברייתא שמחלקת בין לשונות הציווי הנה דווקא כאשר השליח לא חלה.

3. המשנה חולקת על הברייתא והיא דעת רבן שמעון בן גמליאל¹⁰, ומבוארת שיטתו שבכל מקרה לא יכול להעביר השליח שליחותו לאחר - אלא אם כן נאנס¹¹.

10. ודעת התנא של הברייתא שחלק על רשב"ג אפשר לבאר בכמה אופנים.

11. לענין הלכה נחלקו ראשונים, הרמב"ם והרא"ש פסקו כרשב"ג, רבינו תם והראב"ד פסקו כתירוץ השני.

ה. המשך סוגיית הגמרא בגיטין: סתירת המשניות ומחלוקת אבני ורבה ביישובה

אחרי תירוצים אלו מקשה הגמרא:

שנינו במשנה כי "המביא גט וחלה הרי זה משלחו ביד אחר". לעומת זאת, מדייקת הגמרא מהמשנה שבפרק השישי של מסכתין (דף סו): "אמר לשנים תנו גט לאשתי או לשלושה כתבו גט ותנו לאשתי הרי אלו יכתבו ויתנו", מדייקת הגמרא "אינהו - אין, אבל שליח - לא", פירוש - במשנה שלנו כתוב שיכול שליח להעביר שליחותו לאחר, ובמשנה מפרק השישי מפורש שדווקא השליח צריך לעשות שליחותו, ואינו יכול להעבירה לאחר!¹²

בגמרא מובאים שני תירוצים ליישב את הסתירה בין המשניות:

אבני מתרץ¹³ - אדם מקפיד שלא יעבירו שליחותו לכתובה לאדם אחר, מפני שמתבייש שאינו יודע לכתוב.¹⁴

רבה תירץ - "משום דמילי ניהו, ומילי לא מימסרין לשליח" - הציווי שמצווה הבעל את שלוחיו לכתוב נחשב 'מילי', ולפיכך אין הם יכולים להעביר את השליחות לאחר.¹⁵

ויש לברר בדברי רבה - מה גדר 'מילי', ומדוע אי אפשר למוסרין לשליח.

רש"י כתב (ד"ה "רבה אמר"): "היינו טעמא דלא משוו שליח, שלא מסר להם" - האומר כתבו - "אלא דברים, ואין בדברים כח להיות חוזרים ונמסרים, אבל גט דאית ביה מששא חוזר ונמסר", משמע שההגדרה של 'מילי' - כשלא נתן לשליח משהו ממשי (ועוד נעסוק בזה לקמן).

12. אמנם יש לשאול - הרי במפורש העמדנו משנתנו דווקא בנאס - אז יוכל השליח להעביר שליחותו, כג"ל, ואיך מקשים למשנה אחרת ששם לא מוזכר שום אונס? הריטב"א (ד"ה "יתן אמר לשנים") מתרץ שקושיה זו היא על פי התירוץ השני דלעיל. פירוש - לפי התירוץ השני במקרה שאמר המשלח "הולך" סתם (בלי "אתי") יכול השליח להעביר שליחותו, לעומת זאת במשנה בפ"ו משמע שאפילו כשאמר להם "כתבו" (ולא "אתם כתבו") לא יכולים להעביר שליחותם לאחר. לפי זה צריך לומר שהקושיה אינה על המשנה אלא על הברייתא (שהרי המשנה לא עוסקת כלל במקרה שאמר "הולך"), וקצת צריך בירור.

13. לא נעסוק כאן בשיטת אבני מפני שלא נתקבלה להלכה.

14. רש"י ד"ה "ביזיון דבעלי".

15. במקום אחר (גיטין דף ס"ו, ע"א) נוקטת הגמרא בסתמא שדין 'מילי' נתון במחלוקת תנאים. רבי מאיר סובר ש'מילי' מימסרין לשליח, רבי יוסי סובר ש'מילי' לא מימסרין לשליח.

על פי הגדרה זו שואלים הראשונים¹⁶ בסוגייתנו (קידושין): לפי זה - כיצד יכול שליח שעשתה האישה לקבל גיטה - להעביר שליחותו לאחר, הרי קבלת גט הוא כעין "כתבו", ו"מילי לא מימסרן לשליח"!

יש ראשונים¹⁷ שתירצו בפשטות שאכן שליח שעשתה האישה לא יכול לעשות שליח, דמילי נינהו. וודאי יש להבין בשיטתם שלמדו הפסוקים כשיטת תוספות, שאין אלא פסוק אחד ללמד דין 'שליח עושה שליח', דהיינו דווקא שליח של הבעל. אמנם, לשיטות הראשונים שלומדים גם לשליח של האישה שעושה שליח קשה, כיצד יכול השליח של האישה - שלא קיבל דבר ממשי לידיו - לעשות שליח?!

ו. מה החסרון ב'מילי' ומדוע 'לא מימסרן לשליח'?

שיטת הרשב"א

הרשב"א מתרץ: "מסתברא בשנתנה לו רשות לשוויה שליח, דלא אמרינן מילי לא מימסרן לשליח אלא כשהשליח עושה אותו שליח מדעתו, אבל מדעת בעלים משוי שליח".

אם כן, הבעייתיות ב'מילי' אינה קיימת במקום שיש דעת בעלים. ויש לשאול על דבריו - הרי משמע בסוגיא בגיטין שדין 'מילי' לא קשור כלל לדעת בעלים, שהרי תירוצו של רבא מתייחס למקרה שאמר לו "הולך", שבמקרה כזה אנו אומרים שלא אכפת למשלח ששליחותו תעבור לאחר, ואף על פי כן אומר רבא "מילי לא מימסרן לשליח"!

ונראה שאפשר לבאר דעת הרשב"א בשני אופנים:

1. החסרון ב'מילי' הוא אכן דעת בעלים. אין בעיה מהותית במילים לעומת חפצים, והחסרון במילים אינו אלא שמסתמא המשלח שהעביר מילים לא סומכת דעתו, ולפיכך אין הוא מסכים, שתעבור השליחות לשליח אחר, לעומת זאת בחפצים, מסתמא לא אכפת למשלח שתעבור השליחות לאחר. אם כן, ברור שכאשר המשלח גילה דעתו במפורש שניתן להעביר את השליחות, אין כל בעיה לעשות זאת. תירוץ רבא דומה מאד לתירוץ אביי, ששניהם מבארים שיש דעת בעלים מיוחדת ב'כתבו', שאינו מעונין שצויו יבוצע על ידי אדם אחר מהשליח.

16. מרדכי, רשב"א, ריטב"א, שיטה לא נודע למי, ועוד.

17. בתוספות רי"ד וכן שיטה לא נודע למי בשם רב.

2. "שליח עושה שליח" הוא חידוש בדיני מינוי שליח. בצורה פשוטה יש דיון האם יכול להעביר השליח שליחותו למישהו אחר (וזה הדיון בגיטין), ומסיקה הגמרא שתלוי אם מסר 'מילי' או חפצים. אמנם חוץ מזה חידשה תורה שכשם שאפשר למנות שליח כך אפשר למנות שליח שימנה שליח, ונחשב כאילו המשלח מינה בעצמו. לפי ביאור זה גם יסוד הדין שאפשר להעביר השליחות לאחר כאשר השליח חלה או נאנס, הוא מפני שטמון במינוי השליח גם מינוי שיוכל למנות שליח¹⁸.

והנה לסברא הראשונה מבואר החסרון בימילי - שהוא משום דעת בעלים, אמנם לסברא השנייה יש לשאול - מה החסרון?

ונראה לבאר על בסיס ההבנה שמוסברת בעצם דין שליחות¹⁹, בסוגיית שליחות מבואר שעיקר חידוש התורה בעניין זה הוא שיכול אדם, אף על פי שהוא אדם בעל רצונות משלו, להתבטל ולהיעשות כעין שותף לבעל המעשה. על פי הבנה זאת אחרי שחידשה התורה דין שליח, לא כלול בחידוש זה 'שליח עושה שליח', מפני שאין קשר בין השליח השני למשלח, וממילא אין מקום להתבטלות של השליח השני למשלח. אמנם כאשר יש חפץ, מתבטל השליח השני בקלות, שהרי יש בידו חפץ מהמשלח, אבל בימילי לא מתבטל השליח השני. אחרי כל זה חידשה תורה, דין שליח עושה שליח, שכאשר יש מינוי מפורש, היינו שליח שתפקידו למנות שליח אחר, אפשר לבטל למשלח גם שליח שני.

הרב יהודה בן ברזילי אל-ברצלוני²⁰

הר"י אל-ברצלוני תירץ שמה ששליח עושה שליח היינו רק במקום שעשו קניין על השליחות. זאת אומרת המשלח והשליח עושים מעשה קניין בו משתעבד השליח ומתחייב לבצע את מעשה השליחות, במקרה כזה, לדעת הר"י אל-ברצלוני, גם בימילי שליח יכול להעביר שליחותו.

18. כך יש לבאר את לשון הרשב"א: "משום דסתמא דמילתא כל שחלה, דעת בעלים שימנה השליח שליח"

19. בישערי יושרי שער ז פרק ז, מבאר ר' שמעון שקאפ שיש שני סוגי שליחות בתורה, סוג אחד - שליח שהוא כעין יד ארוכה של המשלח, סוג שני - שליח שמשמש כ'בא כוחי' או נציגו של המשלח. אמנם לפי דבריו יש קושי בכמה סוגיות, לדוגמא - הגמרא בקידושין מחפשת צריכותא לשני מקרים בהם חידשה תורה דין שליחות (שחיטת פסח וקידושין) ולא מסתפקת בהבדל שציינ ר' שמעון, בעקבות קושי זה וקשיים נוספים, באר הרב בנצי רימון שליט"א את דין שליחות כמובא במאמר.

20. מובא ברשב"א ובריטבי"א

ויש לשאול לפי דבריו - מהו החסרון ב'מילי' וממילא - כיצד נפתרת הבעיה על ידי קניין?

ונראה שיש לבאר כך :

מעיקר הדין, לאחר שחידשה תורה דין 'שליח עושה שליח', הדין חל תמיד, אלא שיש לדון מתי נגדיר את האדם כשליח, דהיינו מתי נכנס האדם למעמד שליח (או 'שותף' כנ"ל) שממנו נגזר שיוכל גם להעביר השליחות לאחר.

וזה תלוי במציאות, אם העביר המשלח לשליח חפץ - הרי כל זמן שהחפץ נמצא אצל השליח, נחשב כשלוחו, ויוכל למנות שליח אחר, אמנם כאשר אין חפץ - אם כן אי אפשר להגדירו כשליח עד שעת עשיית מעשה השליחות, שהרי רק לזה הוא שליח (בניגוד לשליח שקיבל חפץ, שגם שומר עליו ומוליך אותו וכו').

אם נסביר כך את החסרון ב'מילי', דהיינו שב'מילי' השליח אינו מוגדר כשליח עד שיעשה את מעשה השליחות, יובנו דברי הר"י אל-ברצלונני, שעל ידי הקניין מוגדר האדם כשליח מהרגע הראשון, ויכול להעביר שליחותו לאחר אף אם לא קיבל חפץ ליד.

ז. מה מגדיר שליחות כ'מילי'

עד עתה בארנו החסרון ב'מילי' על פי ההבנה הפשוטה בהגדרת מושג זה, אלא שנחלקו ראשונים בעצם הגדרת 'מילי'.

יש להקדים: מבואר בגמרא בגיטין שנתינת גט לשליח על מנת שיתנו לאישה - לא נחשב 'מילי', לעומת זאת, המצווה שלוחיו לכתוב גט - נחשב 'מילי'.

נחלקו הראשונים מה מגדיר נתינת גט כ'לא מילי' וציווי לכתוב גט כ'מילי':

ברש"י²¹: "שלא מסר להם" - האומר כתבו - "אלא דברים, ואין כח בדברים להיות חוזרים ונמסרים. אבל גט דאית ביה מששא - חוזר ונמסר". נראה מפירושו ש'מילי' היינו כל מקרה בו לא מסר המשלח חפץ ממשי לידי השליח.

ובתוספות רי"ד²² הרחיב הגדרת 'מילי': "(מה שלמדנו שאיש יכול לעשות שליח לו שום חפץ, לא דמי לגט, שהגט הוא הדבר המגרש, שאם נאבד הגט אין כח, אבל חפץ הקידושין שמסר לו אם נאבד יכול לקדשה לו משלו, נמצא שעיקר השליחות" - לקדש אישה - "מילי הוי והלכך לא מימסרן לשליח".

21. ד"ה "רבא אמר", כנ"ל.

22. גיטין מא. ד"ה "אשכחן בגירושין".

יש להעיר: המרדכי עצמו מביא את שתי השיטות (שיטת רבו ושיטת היקדוש מדרושי), ולא מכריע כמי הוא סובר, נראה שיש קשר בין השיטות. לפי ההסבר האחרון, מבין היקדוש מדרושי, שאף כשחידשה התורה ששליח יכול למנות שליח, לא חידשה זאת אלא בשליח שהמעשה 'הפך להיות שלו', ולא בכל שליח. דרך זו מתאימה גם להסברת המרדכי בשם רבו המובאת לעיל, שכל דבר שלא נגמר על פי השליח, נחשב 'מילי', ואף אם להלכה לא עולה שיטתם למקום אחד, יסוד הסברה אחד הוא.